MINORITATEA RUSĂ DIN ŢĂRILE BALTICE

Olivia TINCA

Destrămarea Uniunii Sovietice a surprins populaţia rusofonă din fostele state componente în postura delicată şi anormală de minoritate cu o superioritate numerică, socială şi culturală ce trebuia contrabalansată pentru a nu periclita viitorul noilor republici ce aspirau la independenţă şi prosperitate într-o lume capitalistă. Situaţia ruşilor din statele baltice a fost denumită una *experimentală*[1], întrucât ei au devenit minoritate naţională în singurele republici fost sovietice cu cultură de tip occidental, care au reuşit să clădească o societate democratică reală şi care au refuzat să devină membre ale CSI, preferând calitatea de membre ale NATO şi ale Uniunii Europene, menţinând în acelaşi timp un regim sever de vize vizavi de Federaţia Rusă şi nerecunoscând drept cetăţeni pe rusofonii sosiţi pe teritoriu după includerea în URSS. În astfel de condiţii, existenţa acestor oameni prinşi între două lumi pune la încercare atât funcţionabilitatea standardelor europene, cât şi capacitatea de colaborare dintre comunitatea rusă şi cea europeană. A face să funcţioneze un angrenaj în care se presupune convieţuirea reprezentanţilor unor mentalităţi diferite, cu viziuni diferite, uneori opuse, asupra istoriei, suspicioşi unii faţă de intenţiile altora este o provocare atât pentru lumea rusă, cât şi pentru cea europeană – la toate nivelele: cultural, social, politic, şi, de ce nu, etic. Minoritatea rusă baltică reprezintă în zilele noastre unul dintre elementele-cheie ale imaginii pe care cele două comunităţi o au una asupra celeilalte, de viitorul ei depinzând inclusiv evoluţia relaţiilor ruso-europene.

Recensământul din 1989 indica un număr de 1.724.000 de ruşi în statele baltice, adică 21,8% din populaţia de la Marea Baltică (34% în Letonia, 30% în Estonia, 9,4% în Lituania)[2], însă veridicitatea acestui număr este pusă la îndoială de faptul că noţiunile de *rus* şi de *sovietic* circulau într-o perioadă în care realitatea istorică făcea ca acestea să se suprapună, astfel că, la categoria etnică de rus, era trecută orice persoană rusofonă, indiferent de originea etnică reală – în primul rând, reprezentanţi ai ramurii slave de răsărit (beloruşi, ucraineni), dar şi ai altor popoare din cadrul uniunii (central-asiatice ş.a). Vorbitorii de limbă rusă ca limbă maternă se aflau în Letonia în proporţie de 42%,

[1] D. Furman, E. Zadorojniuk, *Pritjaženie Baltii: Baltijskie russkie i baltijskie kul'tury*, *Social'nye problemy rossiiskogo zarubež'ja*, „Mir Rossii", 2004, nr. 3, p.98.
[2] *Idem*.

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)

în Estonia de 35%, iar în Lituania de 12%, însă printre aceştia procentul de reprezentanţi ai popoarelor baltice era infim (3,2% letoni, 1,8% estoni, 1,8% lituanieni)[1].

În Ţările Baltice, ruşii constituiau în 1989 majoritatea populaţiei urbane (o regulă valabilă pe tot cuprinsul Uniunii Sovietice): în Estonia 87%, în Letonia 73%, în Lituania 11%, în capitale situaţia prezentându-se în felul următor: în Riga se înregistrau în 1989 47% ruşi la 58% rusofoni, în Tallinn 41% la 49%, iar în Vilnius 20% la 28%; de asemenea, existau oraşe cu majoritate rusă, ca, de exemplu, Narva (cu 85,9% ruşi), Kohtla-Järve şi Sillamjäe în Estonia, Daugavpils (58,3% ruşi) în Letonia, Sniečkus în Lituania[2].

Referindu-ne strict la etnicii ruşi din zona baltică, delimităm în cadrul acestora două categorii: cei sosiţi dinainte de includerea celor trei ţări în URSS, în esenţă, în trei straturi – staroverii fugiţi de persecuţia ţaristă în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, funcţionarii sosiţi în epoca imperială şi aşa-numiţii *ruşi albi* refugiaţi aici după revoluţie (care însă, în majoritatea lor, au fost exterminaţi sau au părăsit regiunea baltică după adăugarea acesteia la Uniunea Sovietică); şi cei sosiţi în epoca sovietică, în principal începând cu sfârşitul anilor 1940 şi până în anii 1960, aceştia reprezentând, de altfel, majoritatea populaţiei rusofone.

În perioada 1970-1980 începe, în cadrul URSS, un proces de sistare a creşterii numerice a populaţiei ruse în republicile unionale (legat în mare măsură de scăderea natalităţii ruşilor) şi se înregistrează chiar un proces de revenire în Rusia a celor plecaţi în alte republici (un rol important a fost jucat de consolidarea conştiinţei naţionale a comunităţilor etnice, ceea ce îngreuna traiul ruşilor în sânul acestora). În statele baltice însă, acest regres numeric al ruşilor nu s-a petrecut, ci a fost substituit de o încetinire a ritmului de migraţie şi de creştere demografică în Estonia şi Letonia, în timp ce în Lituania ritmul de creştere a populaţiei ruse chiar a crescut, datorită migraţiei.

În republicile baltice, ruşii, ca şi în alte republici unionale, aveau în general profesii de muncitori sau ingineri, fiind mai puţin reprezentaţi în domenii precum cel artistic, umanist sau ştiinţific. De asemenea, de-a lungul dominaţiei sovietice, ruşii au ocupat funcţii importante în ierarhia de partid, însă, spre sfârşit, această stare de lucruri s-a schimbat, astfel că, în momentul destrămării uniunii, în birocraţia de partid baltică ruşii nu mai erau reprezentaţi într-o mare măsură – ceea ce nu era însă valabil pentru partidele comuniste, unde frecvenţa acestora rămăsese mai ridicată decât în cadrul populaţiei generale. Astfel, la capătul dominaţiei sovietice se aflau în partidul comunist din Letonia 40% letoni şi 43% ruşi, în Estonia 50% estoni şi 39% ruşi, în Lituania 71% lituanieni şi 17% ruşi. Mulţi ruşi ocupau posturi în miliţie (în capitalele baltice în jurul anului 1991 mai mult de 80% dintre miliţieni erau ruşi)[3]. Deşi în diferite grupe social-profesionale ruşii erau reprezentaţi în proporţii variate şi deşi existau şi încă există diferenţe mari în alcătuirea socială a populaţiei ruse din fiecare republică baltică şi din

[1] *Idem*, p.99.
[2] *Ibidem*.
[3] *Idem*, p.100.

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)

fiecare zonă a acestor republici, în general nu se poate afirma că alcătuirea socială a populaţiei ruse se diferenţiază de structura socială a popoarelor baltice.

Nereprezentând o clasă socială aparte (aşa cum au fost, bunăoară, germanii baltici), diferenţele dintre ruşi şi popoarele baltice se limitau doar la factorul cultural, cu menţiunea că aceşti ruşi nu reprezentau cultura rusă tradiţională, inteligenţia, ci o cultură ruso-sovietică, fiind în principal muncitori şi ingineri[1], oameni veniţi aici să lucreze conform ideologiei sovietice sau strămutaţi în funcţie de directivele partidului. Raportarea balticilor la nou-veniţi, consideraţi, în mare, *colonişti*, nu era şi nu putea să fie pozitivă, în condiţiile în care existenţa lor etnică era ameninţată de numărul în creştere al migranţilor, fenomen la care se adăuga faptul că, în mentalitatea colectivă, ruşii, local, reprezentau pentru baltici simbolul conducerii de la Moscova şi amintirea independenţei pierdute.

Această stare de fapt năştea frustrare, iar astfel de concetăţeni nedoriţi erau ţinta unor sentimente negative, care, ca orice sentiment puternic, erau uşor canalizate spre stereotipuri şi prejudecăţi. Nemulţumirea balticilor izvora şi dintr-un sentiment de inferioritate care a determinat nevoia de contrabalansare prin accentuarea diferenţelor culturale – la nivel popular, prin apariţia unor noi cuvinte[2] şi sintagme în limbă (de exemplu, în limba estonă: *mănânci ca un rus*, *te comporţi ca un rus*; *vene vark* 'treabă rusească'), a unui număr mare de anecdote etnice sau în creaţiile populare urbane (de exemplu, în muzica de *underground*).

În general, imaginea ruşilor în conştiinţa de masă a balticilor era una simplistă. Diferenţele culturale pe care se mergea se axau pe dihotomia Occident-Orient, accentuând ideea de caracter *asiatic* al ruşilor, vizavi de tradiţia *occidentală* a societăţilor baltice. Stereotipul că ruşii ar fi un popor necivilizat, barbar, izvora şi din refuzul multora de a învăţa limbile locale, din dispreţul cu care se considera că tratau culturile şi tradiţiile baltice, ceea ce a fost perceput nu numai ca lipsă de voinţă, ci şi ca neputinţă de integrare în aceste societăţi. Aceste reacţii deosebit de agresive (comparabile mai ales cu caracterul liniştit al balticilor, aproape proverbial al estonilor) s-au înteţit în perioada perestroikăi, care a adus cu sine speranţa unei eliberări de sub conducerea sovietică şi care a generat un val de atacuri la adresa etniei ruse în mass-media baltică şi în discursurile unor politicieni cu vederi naţionaliste[3].

În ceea ce priveşte raportarea ruşilor la popoarele baltice, un factor important a fost complexul de superioritate al ruşilor, care se considerau salvatorii popoarelor baltice de germanii naziști şi totodată naţiunea cea mai importantă, numeroasă şi puternică din URSS, gata a asimila conştiinţa de sine a naţiunilor mici. Apropierea ruşilor de baltici a

[1] De aceea ruşii imigraţi în perioada sovietică au fost percepuţi de reprezentanţii popoarelor baltice ca needucaţi, creându-se, s-ar putea spune, un mit urban al rusului grosolan, muncitor sau constructor (deşi statisticile indică faptul că mulţi aveau studii medii).

[2] *Dicţionarul argoului leton* (Ojārs Bušs, Vineta Ernstsone, *Latviešu valodas slenga vārdnīca*, ed. Norden AB, Riga, 2006) înregistrează nu mai puţin de 47 termeni diferiţi folosiţi în argoul limbii letone numai pentru a desemna ruşii, rspectiv limba rusă.

[3] *Idem*, p.101-102.

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)

fost împedicată de sentimentele potrivnice ale balticilor, la care se adăugau circularea unor informaţii neîntemeiate (că balticii ar fi fascişti, că îi ajută pe germani, că sărbătoresc în taină ziua de naştere a lui Hitler).

Cu toate acestea, numărul ruşilor interesaţi de culturile baltice, de modul de viaţă al acestora şi doritori să se integreze era rezonabil, dacă ţinem cont de faptul că limba rusă era necesară şi obligatorie pentru popoarele uniunii, în timp ce ruşii nu beneficiau nici de aceiaşi stimuli şi nici de aceleaşi posibilităţi pentru a învăţa limbile baltice. Mulţi nu erau siguri că îşi vor petrece toată viaţa în regiunea baltică, în timp ce alţii locuiau în oraşe majoritar rusofone (Narva, Daugavpils, Snečkus), unde a învăţa şi folosi o limbă baltică era în mică măsură posibil şi folositor. Aici se adaugă şi gradul de dificultate prezentat de aceste limbi unui vorbitor nativ de rusă, în special dacă ne referim la limba estonă, limbă fino-ugrică atât de diferită de limbile indo-europene. De aceea, în mod logic, majoritatea ruşilor nu a ales să-şi însuşească nişte limbi dificile, nefolositoare în viaţa şi munca de zi cu zi, pe care nu le cerea nimeni să le înveţe şi pentru care resursele materiale erau insuficiente sau inexistente. Totuşi, comparând cu situaţia în alte republici unionale, reiese că ruşii baltici şi-au însuşit limbile baltice într-un grad similar însuşirii limbilor ucraineană (32,8%) şi belorusă (24%), comparativ cu însuşirea limbilor din Asia Centrală (kirghiză – 1%, turkmenă – 2,4%, kazahă – 0,8%, uzbekă – 4,5%)[1]. Din aceste cifre rezultă că ruşii se simţeau atraşi de culturile de tip vestic-baltice mai mult decât de culturile asiatice şi în măsură asemănătoare cu celelalte culturi est-slave.

Se poate afirma aşadar că, spre deosebire de celelalte republici din cadrul uniunii, în republicile baltice a avut loc, într-o anumită măsură, şi un proces invers rusificării planificate oficial, anume de *baltificare* a ruşilor.

Nu se poate vorbi, la ora actuală, despre o identitatea rusă baltică clar cristalizată şi coerentă, în condiţiile în care aceasta se compune din factori diferiţi ce se intersectează doar în două puncte: pe de o parte, limba şi cultura rusă drept caracteristică dominantă a identităţii, pe de altă parte, problemele sociale cu care se confruntă – marginalizarea lor şi atribuirea etichetei de străini şi colonişti. Comunitatea este foarte eterogenă, fie împărţită în grupuri istorice – staroverii, ruşii sosiţi dinainte de 1940, cei sosiţi în vremurile sovietice, grupuri bazate pe identificarea cu un anumit concept geocultural – Letonia, Estonia, Lituania, Rusia sau Europa, grupuri sociale (non-cetăţeni şi cetăţeni), precum şi grupuri etnice, mulţi fiind rusofoni cu origini în principal slave (beloruşi, polonezi, ucraineni) care şi-au pierdut limba, păstrându-şi în schimb conştiinţa etnică[2].

Pentru prima dată sentimentul unei alterităţi s-a manifestat răspicat după incidentul legat de reamplasarea statuii ridicate în memoria soldaţilor sovietici din centrul

[1] Aici se adaugă acei etnici ruşi (în general din categoria „vechilor ruşi", sosiţi aici înainte de 1940) care considerau una dintre limbile baltice ca fiind maternă (14000 în Lituania, 10000 în Letonia, 6000 în Estonia).

[2] Ilmārs Mežs, *The People of Latvia*, Institutul Leton (www.latinst.lv/index.php? Itemid=&option= com_search&searchword=minorities)

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)

Tallinn-ului; în ziarul eston *Eesti Päevaleht* a apărut un articol semnat de un colectiv în frunte cu Anna Oršanskaja şi Jelena Grigorjeva, *Estonia,* ce insista asupra ideii unei identităţi culturale şi lingvistice de factură în esenţă ruse, însă, în acelaşi timp, locală, independentă de statul rus. Articolul deplângea faptul că şi societatea rusă, şi cea estonă îi confundă pe ruşii estoni cu cei din Rusia, motivând că locul lor nu este şi nu poate fi în Rusia, de care nu se simt legaţi în viaţa de zi cu zi[1].

Şi studiile specialiştilor indică o desprindere din ce în ce mai accentuată de blocul socio-cultural rus: în 1994, un sociolog lituaniano-rus a descris comunitatea ca fiind un *subetnos cu propriul destin*, pe când, într-un studiu efectuat la începutul anilor 2000, D. Furman şi E. Zadorožniuk au arătat că, încet, un nou grup, pe care l-au numit *ruşii europeni,* îşi face apariţia, capabil să trăiască într-o societate europeană, după standarde europene. În mod asemănător, politologul Robert Saunders, într-un articol din 2005 despre Letonia, sugera că există o ruptură între identitatea rusă baltică şi cea din Rusia, ca reflecţie a faptului că drumurile lor istorice diverg din ce în ce mai mult[2].

La nivel lingvistic, limba rusă, aşa cum este ea vorbită în Ţările Baltice, a cunoscut modificări generate de realităţile socio-culturale şi de izolarea de centru (Rusia). Astfel, în articolul lor, Grigorjeva şi Oršanskaja susţineau că limba lor rusă nu coincide cu cea din Rusia, argumentând că *ei spun lucruri ce nouă ni se par absolut nebuneşti*.[3] În general, rusa baltică este mai conservatoare şi în timp este posibil să pară demodată şi excesiv de formală conaţionalilor din Rusia. Nu se poate însă vorbi despre un dialect rus baltic unic şi unitar, ci de varietăţi locale, rezultate în urma influenţei exercitate de fiecare dintre cele trei limbi oficiale ale Ţărilor Baltice. În Lituania, lingvistul Natalja Avina a arătat că varietatea locală de limbă rusă şi-a adăugat multe cuvinte şi expresii lituaniene, lituaniana lăsându-şi amprenta chiar şi la nivel fonetic, ceea ce indică un grad profund de influenţă.

În ceea ce proveşte confesiunea, dacă, înainte de al doilea război mondial, ruşii de confesiune ortodoxă constituiau 54%, dintre aceştia 44% fiind staroveri, astăzi marea majoritate a ruşilor din Letonia sunt ortodocşi, doar o zecime afirmând că sunt staroveri. O particularitate interesantă este existenţa congregaţiilor rusofone romano-catolice (în sudul districtului Ludza), ceea ce se explică prin rusificarea letonilor şi a beloruşilor catolici de aici, care şi-au pierdut limba, însă şi-au păstrat afilierea religioasă.

Ruşii baltici au împrumutat de la popoarele cu care convieţuiesc caracteristici de mentalitate şi de temperament (de la estoni şi letoni – calmul, stăpânirea sentimentelor, formalismul), precum şi obiceiuri (de exemplu, de la letoni au împrumutat cultul îngrijirii cimitirelor)[4]. Scriitorul Valentin Eskizov, care, în calitatea sa de diplomat la Vilnius, a observat viaţa ruşilor din Lituania, susţine că ruşii baltici sunt mai raţionali decât coetnicii lor din Rusia şi că au psihologia micului proprietar. În opinia sa, ei au

[1] http://shaan.typepad.com/shaanou/2007/11/between-europe-.html
[2] *Idem.*
[3] *Ibidem.*
[4] Ilmārs Mežs, *The People of Latvia*...

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)

mai mare încredere în guvern şi în instituţiile sociale decât cei din Rusia şi, în general, prezintă o mentalitate mai apropiată de cea central-europeană[1].

O caracteristică a notei distincte a ruşilor baltici este amestecul cultural. Acesta se reflectă, de exemplu, în creaţia compozitoarei Galina Grigorjeva, care creează într-un stil influenţat de muzica ortodoxă bisericească, precum şi în minimalismul lui Arvo Pärt. Cercurile literare ruse din Estonia şi Letonia încurajează tinerii scriitori să practice un fel de sinteză culturală, scriind în rusă despre teme baltice, sau scriind şi în rusă, şi în limbile locale.

Clasele sociale joacă un rol deosebit de important în formularea orientării identitare la ruşii baltici. De exemplu, în Letonia există două categorii principale: ruşii letonizaţi (cetăţeni) şi non-cetăţenii. Cei ce aparţin primei categorii (din ce în ce mai numeroasă) trăiesc într-un mediu leton şi se simt legaţi emoţional de naţionalitatea rusă, însă nu şi de Rusia, care are pentru ei o valenţă în esenţă istorică şi care nu influenţează pe viitor orientarea lor letono-europeană. A doua categorie, simţindu-se respinsă de societatea letonă prin condiţia de non-cetăţeni, pune accent pe condiţia de etnic rus, se identifică puternic cu statul rus şi sunt nostalgici după vremurile sovietice, când se bucurau de drepturi neîngrădite. În plus, există o a treia categorie, mai ales în sânul tinerei generaţii, aşa-zişii ruşi globalizaţi, care au o viziune neîngrădită teritorial şi deznaţionalizată asupra identităţii lor[2].

Însă, la modul general, în formarea unei identităţi ruse baltice distincte, valorile europene joacă un rol important. Oficialii letoni consideră că există o divergenţă între valorile sociale şi politice ale ruşilor din Letonia şi cele ale ruşilor din Rusia, sugerând că identitatea rusă baltică este în formare[3]. Furman şi Zadorožniuk au observat că, la mijlocul anilor 1990, a apărut o tendinţă în rândurile tinerilor rusofoni de a nu se identifica nici cu Rusia, nici cu ţara natală, ci cu conceptul mai larg de *Europa*, în dorinţa de a-şi păstra cultura în esenţă rusă, însă în contextul unei distanţări faţă de Rusia, cultură pe care tind să o integreze într-o orientare general-europeană – curent favorizat de oportunităţile de a călători, lucra şi studia într-o Europă lipsită de graniţe[4].

Bibliografie

Furman, D., Zadorozhniuk, E., *Pritjaženie Baltii: Baltijskie russkie i baltijskie kul'tury*, *Social'nye problemy rossijskogo zarubež'ja, „Mir Rossii",* 2004, nr. 3 (www.dartmouth.edu/~crn/groups/religion_group_papers/Finalpapers/Furman.pdf)

Institutul Leton (www.latins.lv)

[1] Spires, Scott, We're different. Between Europe and Russia: Baltic Russians (http://shaan.typepad.com/shaanou/2007/11/between-europe-.html)

[2] http://eng.globalaffairs.ru/numbers/13/977.html

[3] http://www.minorityrights.org/?lid=4968

[4] http://shaan.typepad.com/shaanou/2007/11/between-europe-.html

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)

Kõuts, Ragne (ed.), *Social Integration in the Post-Socialist Society: The Case of Estonia* (http://www2.hu-berlin.de/BaltSeaNet/Publications/publications.html)

Mežs, Ilmārs, *The People of Latvia*, Institutul Leton (www.latinst.lv/index.php?Itemid=&option=com_search&searchword=minorities

Miloiu, Silviu, *O istorie a Europei Nordice şi Baltice*, vol. II, *De la războiul rece la era globalizării*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2005

Ojārs Bušs, Vineta Ernstsone, *Latviešu valodas slenga vārdnīca*, ed. Norden AB, Riga, 2006

Problema minorităţii rusofone în atenţia UE (http://www.divers.ro/documentar_ro?func=viewSubmission&sid=5805&wid=37456)

Romanov, Artemi, *The Russian Diaspora in Latvia and Estonia: Predicting Language Outcomes* (www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/recordDetail?accno=EJ608267)

Spires, Scott, *We're different*. *Between Europe and Russia: Baltic Russians* (http://shaan.typepad.com/shaanou/2007/11/between-europe-.html)

World Directory of Minorities and Indigenous Peoples (http://www.minorityrights.org/?lid=4968)

La minorité russe dans les Pays baltes

L'étude traite la question de la communauté russophone qui est restée dans la région baltique – surtout dans Lettonie et Estonie – après l'effondrement de l'Union Sovietique, en l'abordant d'une perspective d'abord diachronique, puis synchronique.

On se propose ainsi de présenter et analyser dans la première partie l'histoire de la russification dans cette region depuis le commencement du dernier siècle, à travers l'époque soviétique et jusqu'à l'obtention de l'indépendence des pays baltes. Ici même on essaye de réaliser une esquisse imagologique de l'image réciproque que les peuples baltes et russe se sont formée l'un sur l'autre, en mentionnant aussi eux contacts socio-linguistiques et les conséquences de ceux-ci.

Dans la deuxième partie on propose d'effectuer une analyse socio-culturelle de la communauté russe balte, où l'on discute son degré d'individualité, ayant en vue son spécifique et ses traits particulières qui la délimitent de l'identité russe *standarde*.

BDD-A24266 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:15 UTC)